

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
на рукопис дисертації Левицької Мар'яни Корнеліївни
на тему "Культурно-мистецька діяльність Луки Долинського
у контексті церковно-релігійних процесів
другої половини XVIII – початку XIX століття",
поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за
спеціальностями 07.00.01 – історія України та 07.00.05 – етнологія

Однією з ділянок етнічної історії України як важливої складової історичної та етнологічної наук є етнорелігійні процеси, що відбувалися на українських землях. Ця проблематика надзвичайно актуальна, позаяк релігійна сфера достатньо консервативна, тож аналогії багатьох процесів можна фіксувати й сьогодні. Крім того, дослідження етнорелігійної сфери дозволяє висвітлити чимало питань, пов'язаних з ментальністю населення (тобто з ділянки етнопсихології), з його календарно-побутовою обрядовістю (предметне поле безпосередньо етнографії та етнології). Врешті, досліджуючи представників духовенства як частину еліти етнічної спільноти, ми торкаємося питань з царини націології. З огляду на висловлене, дослідження релігійної сфери має неодмінно бути серед тем як історичних, так й етнологічних студій.

Чимало з важливих аспектів цієї проблематики порушено у дисертації Мар'яни Левицької, написаній на стику історії та народознавства. Об'єктом свого дослідження дисертантка визначила церковно-релігійні процеси другої половини XVIII – початку XIX ст. на теренах політичної Галичини, натомість предметом – аналіз діяльності одного з провідних українських митців – Луки Долинського (бл. 1740–1824), в контексті його зв'язків з представниками унійного (греко-католицького) духовенства та з'ясування богословських і художніх особливостей нових релігійно-мистецьких програм в унійних храмах досліджуваного періоду.

Відтак, структура дисертації охопила такі питання, як:

1. Історіографія, джерела, методологія дослідження, його понятійно-термінологічний апарат;

2. Біографія Л. Долинського, з акцентом на бароковій художній традиції середини XVIII ст. як основі для формування його творчої особистості, на періоді навчання митця у Віденській академії (1760–1777) та його діяльності під патронатом львівських унійних єпископів (1770-ті – 1790-ті роки);

3. Собор Св. Юра у Львові, зокрема, його ідея в інтенціях львівських унійних єпископів XVIII ст.; мистецькі твори, пов'язані зі сакральною пам'яткою: "Святий Юрій" як алегорія "унійного тріумфалізму" (на прикладах робіт Йогана Георга Пінзеля та Л. Долинського); питання авторства Юрія Радивиловського та Л. Долинського в контексті іконопису собору Св. Юра; особливості ідейної програми вівтарного простору собору, візуальний та змістовний виміри його апостольського і пророчого рядів, стилістичні конотації композиції "Христос виганяє торгівців із храму";

4. Діяльність Л. Долинського у Львові у 1780-х – 1820-х роках, у тому числі роботи митця для церков Зіслання Св. Духа та Св. Петра і Павла, зв'язки художника з Чином Св. Василія Великого, створення портретів духовенства;

5. Монастир ЧСВВ у Почаєві як останній масштабний проєкт Л. Долинського (1810-ті роки), з розглядом сакральної топографії монастиря, особливостей соборної церкви Успіння Пресвятої Богородиці, євангельських тем у трактуванні Л. Долинського.

Як бачимо, коло питань, які М. Левицька намагається розкрити крізь призму постаті Л. Долинського – надзвичайно широке й багатовекторне. Для їх висвітлення дисертантка використала значну джерельно-історіографічну базу. Серед першоджерел – матеріали з Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (фонд 201 "Греко-католицька митрополича консисторія у Львові", фонд 684

“Протоігуменат монастирів ЧСВВ у Львові”), відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника НАН України (фонд 3 “Центральний василіянський архів і бібліотека у Львові”), Державного архіву Тернопільської області (фонд 258 “Почаївська Успенська Лавра”), Архіву польської провінції отців домініканців у Кракові (фонд “Архів Почаївської Лаври”), відділу рукописів і стародруків Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. Цю джерельну основу підсилено опублікованими джерелами та результатами студій відомих українських і польських істориків і народознавців, зокрема, Володимира Александровича, Володимира Вуйцика, Олега Сидора, Ігоря Скочиляса, Миколи Голубця, Іларіона Свенціцького, Агати Двожак, Пьотра Красного, Збігнева Горнунга, Тадеуша Маньковського, Мечислава Гембаровича та багатьох інших.

Відзначення потребує методологічна основа дослідження М. Левицької, охарактеризована докладно і скрупульозно. Дисертантка застосувала методи історії мистецтва, візуальної історії, нової соціальної історії та нової персональної історії, мікроісторії, локальної історії, горизонтальної історії тощо. З методологічних підходів особливий наголос зроблено на теорії культурного трансферу. Окремо зупинимось на застосованому дисертанткою прийомі екфразиса – перетворенні візуальних структур у вербальні та зворотному перекодуванні (перетворенні тексту у стійкі візуальні формули).

У теоретико-методологічному ключі важливими вважаю такі твердження М. Левицької: “Дослідження релігійного мистецтва через інструментарій студій візуальної культури дозволило поставити питання про призначення і сприйняття релігійного образу в конкретних історичних і культурних обставинах. Такий підхід спрямований не на констатацію, опис зображеного, він наближає усвідомлення візуальних релігійних форм як значущого релігійного досвіду. Аналізуючи вшанування релігійного образу, вивчаючи практики народної побожності,

можна поглибити розуміння суті самих зображень, які в храмовому просторі пов'язують глядача із літургійним циклом, артикулюючи питання віри наочніше і образніше, ніж релігійні тексти" (с. 67).

Опускаючи аналіз висвітлення у дисертації фактичного матеріалу і теоретичних узагальнень з історії мистецтва, зокрема, творчої біографії Л. Долинського, спинюся на окремих аспектах дослідження М. Левицької, важливих з погляду водночас історії України та етнології.

1. Крізь призму мистецтва дисертантка висвітлює процеси міжконфесійної культурної взаємодії, що відбувалися на українських теренах у XVIII – на початку XIX ст. Вона стверджує, що намагання зрозуміти глибинний зміст категорій "стале" та "змінне" в межах традицій окремої конфесії, прослідкувати динаміку перетворень (на прикладі церковно-мистецької сфери) дасть можливість відійти від одновимірної схеми міжконфесійних/міжетнічних протистоянь і суперечностей в реаліях досліджуваного періоду та показати поліаспектність міжконфесійних культурних контактів;

2. У представленій роботі акцентовано на процесах змін в Унійній Церкві після Замойського синоду 1720 р., зокрема, їх впливі не лише на церковне мистецтво, а й на різноманітні церковні практики, що необхідно враховувати під час дослідження різних ділянок народної культури (напр., календарно-побутової обрядовості) населення західноукраїнських земель. М. Левицька аналізує процеси формування "унійної ідентичності" після рішень Замойського синоду, тодішні зміни у культово-обрядовій площині, зокрема, окциденталізацію релігійних і культурних практик. Дослідниця стверджує, що вже на кінець XVIII ст. впровадження латинізуючих елементів у церковний календар було добре помітним.

У контексті формування ідентичності представників Унійної Церкви після Замойського синоду 1720 р. дисертантка особливу увагу звертає й на український вимір "барокового католицизму". Маркером цього феномену був широкий комплекс релігійних практик, зокрема,

паломництв і поклонінь чудотворним образам і місцям об'явлень. Дослідниця вказує, що паломницькі місця творили спільноту з представників різних соціальних і конфесійних груп: "Єдиною спільною рисою була віра у святе місце, надія на чудо, яка об'єднувала людей різного соціального стану та релігійного походження" (с. 253);

3. Ще одним народознавчим виміром рецензованого дисертаційного дослідження є висвітлення націєтворчих процесів та ролі у них українського духовенства і підконтрольних йому культурних інституцій (напр., Генеральної греко-католицької семінарії Св. Варвари у Відні, Генеральної духовної семінарії у Львові). М. Левицька наголошує на релігійно-конфесійному компоненті у процесах становлення української модерної нації, зокрема, функціонуванні релігійної свідомості як однієї з фундаментальних націєтворчих основ для українців в умовах бездержавного існування;

4. Дослідниця розкриває роль Собору Св. Юра у Львові як одного з головних символів розвитку Унійної Церкви та процесів, які відбувалися у ній у XVIII ст. Необхідність спорудження нової катедрі на Святоюрській горі дисертантка пояснює не лише практичними потребами отримати просторіший і сучасніший храм, а як духовний маніфест представників Унійної Церкви, які прагнули утвердитися в актуальному поліконфесійному просторі. М. Левицька наголошує: "найзмістовнішим "формулюванням" загальної ідеї собору як релігійно-мистецького синтезу можна вважати скульптурну композицію на головному фасаді храму авторства Й. Г. Пінзеля: фігури святих покровителів Шептицьких – грецького архієпископа Атанасія Олександрійського та Папи Римського Лева IV, які символізують діалог двох конфесій у історичній ретроспективі, над цими скульптурами вгорі – герб роду Шептицьких, львівських владик – як учасників і спадкоємців цього діалогу" (с. 160);

5. Окрему увагу в дисертаційному дослідженні присвячено етнічній ідентичності Л. Долинського. Авторка наголошує: "Відомості про

походження Луки Долинського дуже скупі, навіть дата його народження у різних джерелах коливається між 1740–1750 роками. Місцем народження, на підставі свідчень його сина Станіслава, була м. Біла Церква поблизу Києва. Про родину художника інформації фактично немає, але за згадками сина митець завжди позиціонував себе як *ruthenian painter*, тобто руський / український маляр, що на той час було досить важливим свідченням усвідомленої етнічної ідентичності, на відміну від більш поширеної конфесійної чи політичної формули "*gente rutheni, natione poloni*" – громадянина Речі Посполитої руської нації" (с. 76–77).

Попри позитиви дисертаційного дослідження М. Левицької, не можу не вказати на низку недоліків і побажань, які, можливо, будуть корисними для подальшого покращення роботи.

1. Необхідно уніфікувати по тексту дисертації написання низки термінів, зокрема, *церква* / *Церква* (в значенні інституції), *святий* (-а, -і) / *Святий* (-а, -і), *лавра* / *Лавра*. Те саме стосується написання імен та прізвищ митців (наприклад, Й. Г. Пінзеля);

2. Доречно було б розширити у першому розділі дисертації характеристику неопублікованих джерел;

3. Під час першої згадки дослідників, зокрема в історіографічному огляді, варто було б уживати не ініціали, а повні імена;

4. Деякі стилістичні прийоми (наприклад, три крапки наприкінці речення, значна кількість питальних речень) у тексті дисертаційного дослідження вважаю зайвими;

5. Можливо, роботу підсилили б фрагменти з характеристикою народних уявлень (почерпнуті з фольклорно-етнографічних джерел) про представлених мистецькими творами святих (наприклад, Св. Юрія).

Проте ці моменти суттєво не впливають на загальне позитивне враження від дисертації М. Левицької. Текст автореферату також повноцінно відображає матеріал і теоретичні узагальнення, розгорнуто викладені у рукописі дисертації.

Наведені у відгуку аргументи дають усі підстави зробити висновок, що дисертаційне дослідження "Культурно-мистецька діяльність Луки Долинського у контексті церковно-релігійних процесів другої половини XVIII – початку XIX століття" є завершеною самостійною працею, що виконана з дотриманням вимог п. 9, 10, 12, 13, 14 постанови Кабінету Міністрів України № 567 "Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів" від 24 липня 2013 р., зі змінами, а її авторка Левицька Мар'яна Корнеліївна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальностями 07.00.01 – історія України та 07.00.05 – етнологія.

Офіційний опонент

доктор історичних наук, доцент,

доцент кафедри етнології

Львівського національного університету

імені Івана Франка

Р. Б. Тарнавський

3 грудня 2021 р.

Підпис Тарнавського Р. Б. підтверджую.

Вчений секретар

Львівського національного університету

імені Івана Франка

доц. О. С. Грабовецька